

THE ADMINISTRATION OF CLUJ IN THE PERIOD BETWEEN THE BEGINNING OF THE SIXTEENTH CENTURY AND THE END OF THE SEVENTEENTH CENTURY. PRIVILEGES, INSTITUTIONS AND LOCAL ORGANIZATION

Lukacs Jozsef, PhD, "Babeş-Bolyai" University of ClujNapoca

Abstract: *The administration of Cluj in the period between the beginning of the sixteenth century and the end of the seventeenth century. Privileges, institutions and local organization. In this study I investigate the evolution of the system of privileges of Cluj in the period between the date when the privilege for the City was obtained, from 1316 and the end of the sixteenth century, when the urban self-government was fully formed. During this period, the local community had obtained a series of collective privileges, respectively they adopted a comprehensive system of internal rules, which established in detail the functioning of municipal administration, official elections, the functioning of city institutions (schools, hospitals, guilds), setting and gathering taxes, judging litigation and condemnation transgressions. At the end of the investigated period the city was subordinated to only the prince and the inhabitants with full rights called the city „our republic”.*

Keywords: *Cluj, privilege, institution, self-government, institutions.*

Urbanizarea Europei s-a produs între anii 1050 și 1350, când a fost construită rețeaua de așezări în care trăiesc și astăzi europenii¹. Clujul se înscrie perfect în acest amplu proces istoric al continentului. Orașul s-a dezvoltat pe ruinele unui oraș antic. Înainte de marea invazie mongolă din anii 1241-1242, micile așezări existente în zona pe care se întinde Clujul în zilele noastre – dintre care am putea aminti Sfântul Petru, Sfântu Iacob, Sfântul Gheorghe, Lomb, Tarcea, Bochteleke, Sopor – arată că acest teritoriu a fost dens populat. După 1242, micile așezări din jurul centrului comitatului regal, numit în documente *castrum Clus*, au evoluat, s-au unit și au dat naștere la una dintre cele mai însemnate orașe ale Transilvaniei.

O analiză atentă a izvoarelor referitoare la teritoriul Clujului din secolele al XIII-lea și al XIV-lea arată o situație complexă în ceea ce privește statutul juridic al populației. Complexitatea s-a datorat fărâmițării domeniului regal. Populația aparținea atât domeniului regal cât și domeniilor episcopiei Transilvaniei respectiv ale abației de Cluj-Mănăstur. După invazia mongolă din anii 1241-1242, pe teritoriul cetății regale Cluj se formează, pe lângă

* Cercetare finanțată prin proiectul „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală“, cod contract: POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ Leonardo Benevolo, *Orașul în istoria Europei*, trad. Mădălina Lascu, Iași: Polirom, 2003, p. 79.

populația existentă aici, comunitatea numită în documentele vremii *hospites et saxonem*², care s-a bucurat de anumite privilegii suplimentare față de vechii locuitori.

În 19 august 1316, regele Carol Robert a emis privilegiul în care le-a restituit oșpeților și saxonilor din Cluj vechile libertăți pe care regele Ștefan al V-lea le-a acordat atunci când „a fondat și a adunat prima dată orașul”, libertăți care au fost prejudiciate din cauza vremurilor de război. Din document aflăm că în oraș trăiau persoane care dețineau pământ arabil, persoane care dețineau locuință dar nu și pământ arabil, respectiv jelerii (*inquillini*). Putem presupune că cei care făceau parte din prima și a treia categorie aveau preocupări agricole, iar cei din categoria a doua erau meșteșugari și negustori³. Privilegiul specifica faptul că la fiecare 60 de case clujenii aveau obligația să trimită în oastea regelui un luptător înarmat. În schimb, oaspeții aveau dreptul să-și aleagă superiorul, numit în document *villicus*, cel care avea dreptul să judece în toate problemele ivite în sânul comunității și pe teritoriul deținut de comunitate, mai puțin în cazurile grave (omucidere, tâlhărie, furt, incendieri,) care trebuiau judecate împreună cu judele regal. Amenda percepută urma să fie împărțită în felul următor: o treime revenea *villicus*-ului și două treimi judeului regal. Mai departe, regele prevedea și alte privilegii, cum ar fi: între hotarele părților transilvane, în orașe și în alte locuri, oaspeții din Cluj să nu plătească niciun fel de taxe după bunurile și mărfurile lor; aveau dreptul să-și aleagă preotul prin voință comună, așa cum se obișnuia în alte orașe ce se bucurau de drepturi asemănătoare; în sfârșit, regele a îngăduit ca toate pământurile din jurul orașului pe care oaspeții le-au posedat pe baza dreptului just, să le dețină și să le folosească în liniște și pace, fără a încălca drepturile altora⁴.

Privilegiul regelui Carol Robert poate fi interpretat și că oaspeții din Cluj, care locuiau într-o așezare a lor, numită în document *civitatis Kuluswar*, s-au bucurat de privilegiul regal încă din a doua parte a secolului al XIII-lea, din timpul regelui Ștefan al V-lea, care din 1246 avea titlul de rege asociat sau *regele tânăr*, din anul 1262 era duce al Transilvaniei și domnea peste teritoriul regatului maghiar situat la est de Dunăre, iar între 1270 și 1272 era regele întregului regat⁵. Acordarea privilegiilor comunității oșpeților din Cluj nu a fost o faptă izolată a amintitului rege. De exemplu, în 1266 el a acordat privilegiul oșpeților din Cricău și Ighiu care se pot compara cu cele acordate clujenilor: scutirea de obligația cazării

²Prezența pe teritoriul comitatului a unor „străini” cu nume germane poate fi documentată încă din anul 1229.

³Goldenberg 1958, p. 18.

⁴Jakab, *Documente I*, doc. XVI, p. 31-34.

⁵Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, 2003.

oficialităților; în pricinile ce priveau chestiunile interne ale comunității judecau reprezentanții lor; în cazurile de litigii sau crime grave apelau la voievodul Transilvaniei; impozitul și zecimea le plăteau după cutuma săsească; aveau dreptul să-și aleagă preotul, însă erau obligați în schimb să trimită patru călăreți bine înarmați și două corturi în armata regelui⁶.

Privilegiul regal din 1316, întărit de mai multe ori în deceniile care au urmat, reprezintă privilegiul de bază al orașului medieval Cluj. În această privință trebuie subliniat faptul că drepturile și obligațiile orașului Cluj nu au izvorât din *Andreanum*-ul din 1224 care a stat la baza libertăților sașilor transilvăneni, acesta nefiind pomenit în legătură cu orașul Cluj. Libertățile Clujului izvoresc din privilegiul acordat de către regele Ștefan al V-lea și sunt cuprinse în documentul din 1316, emis de către regele Carol Robert.

În timp ce comunitatea oaspeților și sașilor din Cluj a primit privilegiile regale, alte părți ale populației continuau să aibă statutul juridic de supus al domeniilor episcopiei, al abației de Cluj-Mănăstur și al pământurilor regale rămase.

În 1275, regele Ladislau al IV-lea (Cumanul) a dăruit o parte a domeniului regal, și odată cu ea și satul cetății Cluj(*villam Kuluswar*), episcopului Transilvaniei⁷. Actul de donație amintește faptul că pe aceste proprietăți, întrucât ele erau foarte puțin populate, episcopul dorea noi colonizări de oaspeți⁸. În anul 1282, același rege a scos locuitorii satului Cluj (*villa Kuluswar in Comitatu de Kulus*) de sub jurisdicția voievodului, la fel cum a procedat și cu cei de pe alte proprietăți ale episcopiei de Transilvania, așezându-i sub jurisdicția exclusivă a episcopului. Și aceștia au primit anumite privilegii: erau supuși doar episcopului, aveau drepturi de proprietate asupra pământurilor lor, în sensul că puteau să le vândă, să le cumpere și să le lasă moștenire; era reglementată modalitatea de plată a impozitului datorat; se puteau muta de pe moșie; erau judecați de către proprii lor juzi. Asemenea statute aveau alte aproximativ 17-19 localități din Transilvania⁹. S-au păstrat izvoare care arată că episcopii Transilvaniei aveau o reședință pe proprietatea lor de la Cluj. Un document din 1299, care consemna un schimb de proprietăți între Petru, episcopul Transilvaniei, și Lazăr, abatele mănăstirii de la Cluj-Mănăstur, a fost semnat la Cluj¹⁰, fiind emis pe proprietatea episcopului. În decembrie 1355, episcopul și-a schimbat reședința, construită din piatră și lemn, aflată în

⁶CDT I, doc. 260, p. 212.

⁷Jakab, *DocumenteI*, doc. IX, p. 22-23.

⁸Jakab, *DocumenteI*, doc. XI, p. 25-26.

⁹ Jakab, *DocumenteI*, doc. XI, p. 25-26; doc. XII, p. 26-27. Lupescu Radu, Kolozsvár korai történetének buktatói [Unele dificultăți privind istoria timpurie a Clujului], în *Erdélyi Múzeum*, vol. LXVII, nr. 3-4/2005, p. 45.

Referitor la privilegiile de care s-au bucurat posesiunile episcopale, se poate studia privilegiul acordat localității Șard de lângă Alba Iulia, publicat în CDT I, doc. 535, p. 304.

¹⁰Jakab, *DocumenteI*, doc. XV, p. 30.

piața orașului Cluj, cu proprietatea Chegea din comitatul Solnoc¹¹, Clujul ieșind definitiv dintre domeniile episcopale.

Este dificil de apreciat dacă populațiile având statute juridice diferite, care trăiau pe teritoriul de astăzi al municipiului Cluj, locuiau laolaltă sau în așezări separate. Informații din secolele XIV și XV sugerează faptul că oaspeții privilegiați locuiau în așezarea aflată pe teritoriul cunoscut ulterior drept Cetatea Veche. Această afirmație poate fi susținută cu argumentul că în secolul al XV-lea, mai exact în anul 1453, la recensământul populației maghiare din oraș, această parte a orașului lipsea cu desăvârșire din evidențe, fapt care se poate interpreta că acolo trăiau numai sași (germani). Chiar și la începutul secolului al XVII-lea, sașii clujeni se adunau în Cetatea Veche pentru a discuta probleme ce priveau doar comunitatea lor¹². La est de Cetatea Veche, în localitatea numită Sfântul Petru, se pare că a locuit o populație formată îndeosebi din maghiari. Faptul că drumul ce lega Cetatea Veche de această așezare era numită strada Ungurilor, poate să fie o dovadă în acest sens.

Importanța localității Cluj a sporit după 1316, ajungând într-un secol să fie cel mai însemnat centru economic, cu cea mai mare aglomerare urbană din partea de nord a Transilvaniei. Ea a furnizat populației rurale – înțelegând prin asta în primul rând nobilimea de pe moșiile dispersate pe întreg teritoriul Transilvaniei – produse meșteșugărești, create de meșteșugarii locali, precum și produse de larg consum sau exotice, aduse de negustori din locuri îndepărtate, cum au fost textilele de calitate, armele și mirodeniile.

În aprilie 1370, regele Ludovic cel Mare, dorind să „înfrumusețeze orașul Cluj din Transilvania” cu un număr mare de locuitori a îngăduit ca iobagii care și-au achitat darea dreaptă după pământ și celelalte obligații către stăpânii lor să se poate muta în orașul Cluj¹³. Acest privilegiu, întărit de regele Matia în 1465 și de regele Vladislav al II-lea în 1508¹⁴, a reprezentat unul dintre cei mai importanți factori ai sporirii populației din Cluj în următoarele secole. L-a îndemnat pe mulți iobagi, îndeosebi pe cei care se pricepeau la unele meșteșuguri sătești, să se mute pe teritoriul orașului iar unii dintre aceștia au reușit să devină cetățeni cu drepturi depline, alții rămânând în condiția de șerbi, îngroșând rândurile populației sărace din urbe. Fluxul continuu a unui număr însemnat de oameni, stabiliți în sau lângă oraș, a avut

¹¹ CDT III, doc. 821, p. 300; Entz Géza. *Erdély építészete a 14-16. században* [Arhitectura Transilvaniei în secolele XIV-XVI], Kolozsvár: EME, 1996, p. 350.

¹² Benkő Elek. *Kolozsvár magyar külvárosa a középkorban. A Kolozsvárba olvadt Szentpéter falu emléke* [Suburbia maghiară a Clujului în Evul Mediu. Amintirea satului Sânpetru contopit cu Clujul], Kolozsvár: EME, 2004, p. 13. *Kolozsvári emlékirók* [Memorialiști clujeni], București: Kriterion, 1990, p. 99; 119.

¹³ Jakab, *Documente I*, doc. XXXVIII, p. 66.

¹⁴ *Ibidem*, doc. CXXVIII, p. 211-212; doc. CXCIV, p. 316-317.

repercursiuni asupra structurii sociale și asupra situației etnice. Întrucât în imediata apropiere a Clujului au existat puține comunități germane, iobagii stabiliți în oraș au întărit numărul comunităților ne-germane din oraș, contribuind astfel, cu timpul, la schimbarea caracterului predominant german al localității¹⁵. În anul 1568, în cursul unei dispute dintre sașii și maghiarii clujeni, sașii spuneau despre maghiari că au venit din satele din jurul orașului, unde lucrau pe pământurile nobililor și că toți au fost țărani¹⁶.

Creșterea numărului de persoane stabilite în și în jurul Clujului a necesitat tot mai multe teritorii pe care orașul să le stăpânească fără nicio imixtiune din partea vreunui vecin. Se poate remarca faptul că, începând chiar din secolul al XIV-lea, multe acte referitoare la Cluj și la locuitorii săi sunt în legătură cu tranzacții privind proprietăți agrare: cumpărări și vânzări de terenuri, gospodării, mori sau locuri de moară, adică atât comunitatea cetățenilor, cât și cetățenii înșiși, ca indivizi, continuau să achiziționeze proprietăți funciare. Numeroasele referiri la litigii de hotar cu proprietarii moșiilor vecine, revizuirile repetate de hotar, eforturile făcute de liderii comunității pentru dobândirea, prin donații regale, voievodale și mai târziu princiare, a unor privilegii și proprietăți, prin cumpărarea și oferirea drept zălog unor noi terenuri, arată preocuparea continuă a orașului față de lărgirea posesiunilor comune în folosul populației. Din a doua parte a secolului al XIII-lea, hotarele urbei au fost extinse pe distanțe de kilometri față de orașul propriu-zis¹⁷, până la hotarele moșiilor Chinteni, Feiurdeni, Someșeni, Sănnicoară, Mănăștur, Baci, Gheorgheni, Jucu, Popești, Reditu, Vâlcele și Apahida¹⁸.

Statutele orașului Cluj, stabilite în 1513 și în 1537, reglementau cu strictețe folosirea terenurilor orașului. Articolul 7 al statutului din 1537 stabilea că fânațul orașului era împărțit în cinci părți, tot atâtea câte avea orașul. Fiecare cetățean primea o bucată de fânaț proporțională cu mărimea impozitului pe care îl plătea orașului¹⁹. Viticultura reprezenta o sursă de venit

¹⁵Konrad Gündisch, Sistemul urban medieval din Transilvania. Geneză și dezvoltare, în *Orașe și orașeni*, p. 53-54.

¹⁶Joseph Kemény, Erzählung, wie sich die Hungarische wieder die Saxische Nation in Clausenburg empören ... (1568), în *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens. I. Band*, Klausenburg, 1839, p. 91.

¹⁷*Kolozsvár és környékének térképe*[Harta Clujului și a împrejurimilor sale], cartografiată de Tompa János, inginerul orașului, în Jakab, *Illustratie I*.

¹⁸Goldenberg 1958, p. 342.

¹⁹Kolosvári Sándor, Óvári Kelemen, *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. I kötet. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai* (Corpus statutorum Hungariae Municipalium) [Repertoriul actelor juridice adoptate de autoritățile locale ale Regatului Maghiar. Volumul 1: Legi adoptate de autoritățile locale din Transilvania], Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1885, p. 177: *Septimus Articulus: Pratum sew fenetum Ciuitatis commansoribus suas partes iuxta dicas distribuendo*.

consistentă și permanentă. Nu doar cei care se ocupau cu agricultura, ci și meșterii meșteșugari dețineau vie în jurul orașului, pe care le cultivau, producând vinul care era vândut mai apoi – cu îndeplinirea unor reguli stricte, stabilite de conducerea orașului – în cârciumile deschise la propriile lor case.

Spre a ilustra tendințele manifestate de cetățenii din Cluj pentru procurarea de pământ, se pot cita multe exemple, fără a viza o enumerare exhaustivă. Cel mai vechi caz, cel în care sunt amintiți și primii coloniști stabiliți în zona Clujului, s-a petrecut cu aproape un secol înainte de obținerea statutului de oraș. În anul 1229, iobagii cetății Cluj – Mog, Erdeu, Chicolou, Tenqneu, Pouca, Cheyciman și Bulchu – i-au invinuit pe străinii Gotfred, Farcasius, Wilc, Olbertus, Peter, Andras și Fila că au ocupat o bucată de pământ aparținând cetății Cluj. Chemați în fața autorităților, aceștia și-au recunoscut vina și au renunțat la pământ²⁰.

În 1322 și 1331 li se poruncește voievodului și oficialităților din Transilvania să nu împovăreze cetățenii Clujului cu alte obligații față de cele stipulate în privilegiile lor²¹. În 1331, ca recompensă pentru serviciile credincioase și ajutorul acordat regelui Carol Robert în timpul campaniei sale din Țara Românească, cetățenii din Cluj erau scoși de sub autoritatea palatinului regatului și a voievodului Transilvaniei, fiind așezați numai sub jurisdicția propriilor lor instanțe; orașului îi era dăruită Pădurea Neagră de lângă oraș, poruncindu-li-se demnitarilor să-i ocrotească pe locuitorii din Cluj de molestările nobililor pe ale căror moșii treceau cu mărfurile²².

În 1352 orașul a cumpărat de la nobilii din Căianu moșia Tarcea²³. În 1366 a început un lung șir de hotărniciri între proprietățile Clujului și moșia Gheorgheni²⁴, continuat în secolul al XVI-lea cu noi stabiliri de hotar în anii 1577, 1578 și 1580²⁵.

În 1367, regele Ludovic cel Mare a scos așezarea Feleac, situat pe vârful dealului Feleac, de sub autoritatea voievodului și a celorlalte oficialități ale Transilvaniei și a așezat-o sub jurisdicția deplină a orașului Cluj²⁶. În anul 1377, același rege a permis ca satul românesc Feleac, în care locuiau douăzeci de familii, să-și plătească cincizecimea (*quinuagesima*) – darea specifică românilor – nu comitatului, ci orașului Cluj²⁷. Satul Feleac și pământurile aparținătoare au rămas parte integrantă a orașului până în a doua parte a secolului al XIX-lea.

²⁰ CDT I, doc. 156, p. 171.

²¹ Jakab, *Documente I*, doc. XIX, p. 39-40.

²² *Ibidem*, doc. XXI, p. 41-42.

²³ *Ibidem*, doc. XXVII, p. 49-50.

²⁴ *Ibidem*, doc. XXXII, p. 56-57.

²⁵ *Goldenberg 1958*, p. 342.

²⁶ Jakab, *Documente I*, doc. XXXIII, p. 58.

²⁷ *Ibidem*, doc. LV, p. 94-95.

În martie 1370 regele Ludovic cel Mare a îngăduit crearea unui heleșteu în locul numit Lacul fără Fund, alimentat de pârâul numit pârâul lui Stark (*Starkpataka*)²⁸. Despre heleșteul „Lacul fără Fund”, sau „Lacul orașului” cum era amintit în alte ocazii, în 1592 s-a spus că aducea mai multe foloase decât trei sate ale urbei²⁹.

Din cercetările lui Samuel Goldenberg referitoare la Clujul din secolul al XVI-lea, cunoaștem faptul că delimitările teritoriului orașului de cel al moșiilor vecine luate global erau și ele revocate și confirmate în repetate rânduri. În 1370 au fost fixate hotarele dintre Cluj și satele Gheorgheni, Reditu, Vâlcele; în 1371 cel dintre Cluj și Someșeni³⁰.

În 1377 regele Ludovic cel Mare a scutit cetățenii Clujului de povara plății vămii pe întreg teritoriul Transilvaniei, inclusiv pe proprietățile bisericii³¹. Același rege îngăduia, în mai 1377, folosirea unei peceti a orașului. Astfel, regele a îngăduit ca orașul să emită – în toate pricinile care l-au privit pe el însuși sau pe cetățenii săi, în litigii sau în exercitarea judecăților – acte cu valoare juridică³².

La începutul secolului al XV-lea, în anii 1404 și 1405, patriciatul orășenesc era format în cea mai mare parte din sași (germani), unii negustori bogați, alții meșteșugari, proprietari de ateliere, posedând mult pământ pe teritoriul orașului sau pe alte moși din zonă. Dintre aceștia merită să fie amintiți judele Nicolaus Mun (*Mwn*), juratul Jakobus Pulkyscher (*Bulkescher, Bülkisser*) și plebanul Cristianus. Ei obțin de la regele Sigismund de Luxemburg o serie de avantaje, cum ar fi dreptul la comerț liber până în Veneția, Viena, Cehia, Polonia și Moravia³³. În anul 1405 sunt obținute alte 14 drepturi, printre care obținerea posesiunii unor mori ale domeniului cetății Liteni aflate pe teritoriul orașului³⁴, dreptul clujenilor de-a fi judecați numai de către juzii orașului, privilegiul de a nu plăti taxe la nicio vamă regală etc.

Clujul a primit în 1514 îngăduința să organizeze încă două Tîrguri săptămânale pe lângă cel de care beneficiase și mai înainte. În afara de asta, orașul a avut dreptul să organizeze două Tîrguri mari, anuale. Drept urmare, în prima parte a secolului al XV-lea, în oraș s-au ținut anual între 158 și 162 Tîrguri. În 15 martie 1558 regina Izabella acordă

²⁸*Ibidem*, doc. XXXVII, p. 65-66.

²⁹Jakab, *Istoria Clujului I*, p. 346. Aprecierea despre rentabilitatea lacului a fost notat în indicele arhivei orașului Cluj de către notarul orașului, Diosi Gergely, în anul 1592.

³⁰*Goldenberg 1958*, p. 342.

³¹Jakab, *Documente I*, doc. XLVIII, p. 80; XLIX, p. 81-21; L, p. 82-83.

³²*Ibidem*, doc. LI, p. 83; S. Jakó, Sigilografia cu referire la Transilvania (Pînă la sfîrșitul secolului al XV-lea), în *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*. Vol. II, București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1956, p. 613-614; Kiss András, A kolozsvári városi könyvek [Cărțile orașului Cluj], în *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára* [Volum omagial Jakó Zsigmond la împlinirea vârstei de 80 de ani], Kolozsvár: EME, 1996, p. 214-229.

³³Jakab, *Documente I*, doc. LXXIII, p. 117-118.

³⁴*Ibidem*, doc. LXXVII, p. 126-128; doc. LXXX, p. 130-131.

Clujului un nou privilegiu, în care era îngăduită organizarea a patru Tîrguri mari, la nivelul întregii țări, Tîrguri la care veneau negustori și din țară, și din străinătate. Aceste Tîrguri erau ținute în datele de 12 martie, 13 iunie, 10 august și 1 noiembrie³⁵. Tîrgurile durau câte 16 zile, 8 zile înainte de datele stabilite și 8 zile după. Prin urmare, de la mijlocul secolului al XVI-lea în Cluj erau anual între 216 și 220 de zile de Tîrg, ceea ce arată deosebita importanță a orașului în economia țării³⁶.

În 2 iulie 1405 regele Sigismund a emis privilegiul prin care Clujul și cetățenii săi au fost încadrați printre orașele și locuitorii deplini liberi ai imperiului (*aliis Civitatibus Regni nostri, omnino et totaliter liberis*), adică orașul a fost ridicat în rândul orașelor regale libere³⁷. Pentru a urmări ce a însemnat acest privilegiu pentru locuitorii Clujului, trebuie să precizăm că, privite în ansamblu, orașele din Evul Mediu par să fie unități închise și omogene, care, bazându-se pe munca sârguincioasă a locuitorilor, au reușit să creeze nu doar comunități prospere cu o cuprinzătoare egalitate între indivizi, ci și regimuri de autoguvernare ce adeseori s-au manifestat conștiente de propria lor alteritate în raport cu legile și obiceiurile lumii înconjurătoare. Se poate afirma că în general regii au recunoscut de timpuriu potențialul economic al orașelor, iar acestea au căutat la suverani sprijin pentru a se pune la adăpost față de autoritatea – și deseori abuzurile – nobilimii. În cursul secolului al XIV-lea, cele mai puternice orașe ale regatului medieval maghiar au reușit să se desprindă de dependența apăsătoare ale diferitelor forme de dominație feudală – nobilime, instituții ale regatului (voievodat, comitat), biserică – și au ajuns să se pună sub tutela celui mai înalt for al puterii, cel al regelui țării. Despre treburile lor răspundeau doar în fața suveranului, iar impozitele lor erau plătite direct în vistieria regală. Cele mai puternice orașe au obținut serii de privilegii prin care sistemul lor juridic s-a desprins practic de sistemul juridic din restul țării. Cartea de legi a orașului Buda – care poate fi citată și în cazul orașului Cluj, deoarece acesta a adoptat cartea de legi a capitalei regatului – stipulaca «*judele să judece pe baza legilor orașului și niciun proces al vreunui tribunal care judecă pe baza legilor țării să nu fie în contradicție cu dreptul, libertatea și obiceiul orașului*»³⁸.

³⁵ Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó, *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei, 1569-1581*. Vol. I, partea 1: *János Zsigmond királyi könyve, 1569-1570* [Cărțile regale ale principilor Transilvaniei, 1569-1581. Vol. I, partea 1: Cartea regală a lui Ioan Sigismund, 1569-1570], Kolozsvár: E.M.E., 2003, doc. 20, p. 29.

³⁶ Rűsz-Fogarasi Enikő, Kolozsvár vásáros napjai [Zilele de târg ale Clujului până la sfîrșitul secolului al XVI-lea], în *Orașe și orașeni*, p. 368-374.

³⁷ *Ibidem*, doc. LXXVI, p. 123-126; Kiss András, Az 1405-ös városi kiváltságok szerepe Kolozsvár történetében [Importanța privilegiilor din 1405 în istoria Clujului], în *Orașe și orașeni*, p. 333-341.

³⁸ *Ofner Stadtrecht von MCCXLIV-MCCCCXXI* [Cartea de legi a orașului Buda, 1244-1421].

Pressburg: Ed. A. Michnai & P. Lichner, 1845, p. 188, Art. 385: „*Nach der stadt recht schol richten*

În prima parte a secolului al XV-lea, sistemele particulare de privilegii ale diferitelor mari orașe din regat au început să fie uniformizate, singurul for superior al lor devenind scaunul vistieriei regale (*sedes tavernicalis*), la ale cărui judecăți participa, în afara cetățenilor delegați de orașe, un singur nobil: vistiernicul regatului (*magister tavarnicorum*).

Dar să vedem la ce se refereau acele privilegii pe care comunitățile orășenești le apărau cu atâta hotărâre și neliniște. Un cetățean al unui oraș liber regesc era la rândul său un om liber. Trăia liber și avea dreptul să posede avere formată din bunuri mobile și imobile; dispunea liber de această avuție, adică putea să o vândă, să o cumpere și să o lase moștenire prin testament. Datora impozit numai propriului oraș și plătea bisericii zecimea. Avea dreptul să practice comerțul pe teritoriul întregului regat, iar privilegiile îl scuteau de plata tuturor vămilelor existente atât în interiorul regatului, cât și în exterior. Pentru faptele lui putea să fie judecat numai de judele propriului oraș și, dacă nu era mulțumit de sentință, putea să apeleze la forul de judecată suprem format din consilierii și juzii anumitor alte orașe, sau, mai departe, putea să apeleze la judecata scaunului vistieriei. Cetățeanul orașului nu era, ca individ, nobil, ci doar o persoană care se bucura de drepturi și privilegii speciale; dar era parte a unei colectivități ce se constituia într-o persoană cu rang de nobil. Orașul, prin statutul său de nobilitate colectivă, participa în Dietă cu același drepturi ca orice alt nobil al țării³⁹. Cetățenii unui oraș alegeau consiliul orășenesc care își desemna din propriile rânduri judele sau primarul orașului. Administrația orașului cuprindea toate aspectele vieții comunității, de la perceperea impozitelor și până la judecarea faptelor petrecute în jurisdicția orașului.

Dreptul orașelor a evoluat până la a exclude de pe propriul teritoriu în egală măsură nobilii și magnații. Încă în anul 1486, regele Matia a hotărât că toți cei care locuiesc în Cluj trebuiau să contribuie la cheltuielile orașului, chiar dacă erau nobili⁴⁰. În statutul orașului din 1537, găsim legea ce interzicea nobililor și celor care aparțineau clerului să dobândească bunuri imobile în oraș⁴¹. Nobili au locuit în oraș și mai departe, de regulă subordonându-se instanțelor de judecată ale orașului. În 1577, când a întărit regulamentul de funcționare a sistemului de judecată din Cluj, principele Cristofor Báthory s-a arătat preocupat de respectarea drepturilor

eyn yder richter, dem dy sach empholen wirt, dem chunig in des stat volkes sachen, vnnd schol auch kainerlay hof gericht nach des landes gewonhait nit thuen wider der stat recht, freitumb ader gewonhait“.

³⁹Kubinyi, András, „Oraș regal liber” – „Oraș liber regal”, în *Orașe și orășeni*: p. 27; p. 22-40.

⁴⁰Jakab, *Documente I*, doc. CLXX, p. 272-273.

⁴¹*Ibidem*, doc. CCXLII, p. 379-383, articolul 27.

nobililor⁴², iar în 1611 principele Gabriel Báthory a reglementat modul de îndeplinire a obligațiilor militare a nobililor stabiliți în Cluj⁴³.

Trebuie făcute unele precizări legate de contextul în care orașul a primit privilegiul din 2 iulie 1405. Acesta acorda clujenilor dreptul să ridice fortificații formate din ziduri, turnuri, șanțuri și metereze în jurul orașului, scotea urbea de sub autoritatea voievodului, a vicevoievodului, a comitelui și a altor funcționari cu atribute de judecată, stabilea modul de alegere a judeului și a juraților, acordând dreptul ca autoritatea orășenească să judece orice fel de neleguire (inclusiv a persoanelor care nu erau clujeni, dar care au săvârșit fapte pe teritoriul deținut de oraș), precum și dreptul de a alege preotul urbei. Împotriva deciziilor și judecăților pronunțate la Cluj se putea apela în primă fază la scaunul săsesc de la Bistrița și apoi la scaunul săsesc de la Sibiu.

Dreptul de a construi incintă de apărare și modul în care s-a realizat construcția cuprind aspecte interesante și în ceea ce privește conviețuirea interetnică din Cluj. În două documente, ambele emise în 28 iulie 1404, este amintit faptul că locuitorii Clujului, reprezentați de plebanul Cristanus și de Nicolaus Mun, s-au plâns regelui Sigismund că orașul lor a suferit pagube importante din cauza unor atacuri, drept pentru care regele le-a acordat înlesniri comerciale. În primul document a fost specificat că atacatorii au fost secuii, în al doilea se vorbea despre atacul unori rivali⁴⁴.

Conform acestor informații, se poate presupune că zidurile de apărare ale orașului, construite în cea mai mare parte în prima jumătate a secolului al XV-lea, au înconjurat partea de oraș unde populația preponderentă a fost cea săsească. Este greu de apreciat în zilele noastre în ce măsură construcția sistemului de apărare a avut conotații etnice, dacă a avut drept țel secundar excluderea din oraș a celei mai mari părți ale populației de altă etnie decât cea săsească (germană), sau rămânerea acestora în afara zidurilor s-a întâmplat pur și simplu datorită faptului că ei, locuind răsfirați în jurul aglomerării urbane, nu au putut fi cuprinși de incintă. Un document din 1466⁴⁵ vorbește despre protestul unor cetățeni clujeni cu drepturi depline, locuitori în afara zidurilor orașului, față de situația în care nu au putut ajunge noaptea în oraș să cheme preotul la vecinul lor muribund. Incidentul a fost doar unul din șirul de evenimente care-a dat naștere unor tensiuni între comunitatea germană și cea maghiară a

⁴²Jakab, *Documente II*, doc. LVII, p. 116-119.

⁴³*Ibidem*, doc. CVI, p. 229-231.

⁴⁴Jakab, *Documente I*, doc. LXXII, p. 116-117: *quomodo temporibus proximi disturbj regni nostri, dum certi Siculi nostri partes nostras transiluanas invasissent...*; doc. LXXIII, p. 117-118: *quomodo temporibus proximi disturbj regni nostri, dum certi Emuli nostri eandem Ciuitatem et districtum...*

⁴⁵*Ibidem*, doc. CXXXIII, p. 216-218.

oraşului, tensiuni pe care Iancu de Hunedoara a încercat să le tempereze în 1452⁴⁶ și pe care guvernatorul Mihail Szilágyi, unchiul regelui Matia, le-a reglementat prin înțelegerea din 1458⁴⁷, ce stipula ca forurile de conducere și administrare a oraşului să fie formate pe criteriul egalității numerice a reprezentanților celor două comunități, tensiuni pe care, în fine, le-a nuanțat porunca regelui Matia din 1486, cea care a impus includerea printre legile oraşului Cluj a unor prevederi ale legilor oraşului Buda⁴⁸ și care au culminat cu disputa legată de folosirea bisericii parohiale Sfântul Mihail, caz în care s-au ciocnit interesele celor două comunități⁴⁹.

Abrevieri

CDT I, CDT III = Jakó, Zsigmond. *Codex Diplomaticus Transsylvaniae: Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia* vol. I. 1023-1300, vol. III. 1340-1359), Budapest, 1997-2008.

Goldenberg 1958 = Goldenberg, Samuel. *Clujul în sec. XVI*. București: Editura Academiei R.P.R., 1958.

Jakab, *Istoria Clujului I* = Jakab, Elek. *Kolozsvár története I(513 Kr.r – 1540 Kr. u)* [Istoria Clujului. Vol.I (513 î.d. Chr. – 1540 d. Chr.)]. Buda, 1870.

Jakab, *Documente I* = Jakab, Elek. *Oklevéltár Kolozsvár Története első kötetéhez* [Colecție de documente pentru Istoria Clujului. Vol.I], Buda, 1870.

Jakab, *Documente II* = Jakab, Elek. *Oklevéltár Kolozsvár Története második és harmadik kötetéhez* [Colecție de documente la Istoria Clujului, volumele II și III]. Budapest, 1888.

Jakab, *Ilustrație I* = Jakab, Elek. *Kolozsvár története világosító rajzai I*. [Ilustrație clarificatoare la Istoria Clujului, vol. I], Buda, 1870.

Makkai, *Documente inedite* = Makkai, László. *Kiadatlan oklevelek Kolozsvár középkori történetéhez* [Documente inedite referitoare la istoria medievală a Clujului]. Kolozsvár, 1947.

Orașe și orășeni = *Orașe și orășeni. Városok és városalakók*. Coordonatori: Ionuț Costea, Carmen Florea, Pál Judit, Rűsz-Fogarasi Enikő. Cluj-Napoca: Argonaut, 2006.

⁴⁶ Makkai, *Documente inedite*, doc. 20, p. 24-25.

⁴⁷ Jakab, *Documente I*, doc. CXV, p. 192-193.

⁴⁸ *Ibidem*, doc. CLXXII, p. 275.

⁴⁹ Joseph Kemény, *Erzählung, wie sich die Hungarische wieder die Saxische Nation in Clausenburg empören*, p. 69-149. Litigiul a fost prezentat și în Jakab, *Istoria Clujului II*, p. 129-133; *Goldenberg 1958*, p. 55-61.